

STADSHOLMEN

NORDENS VÄNNER 1

JAKOBSBERGS GÅRD

Odd Fellowvägen 18–22

BREDÄNG

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

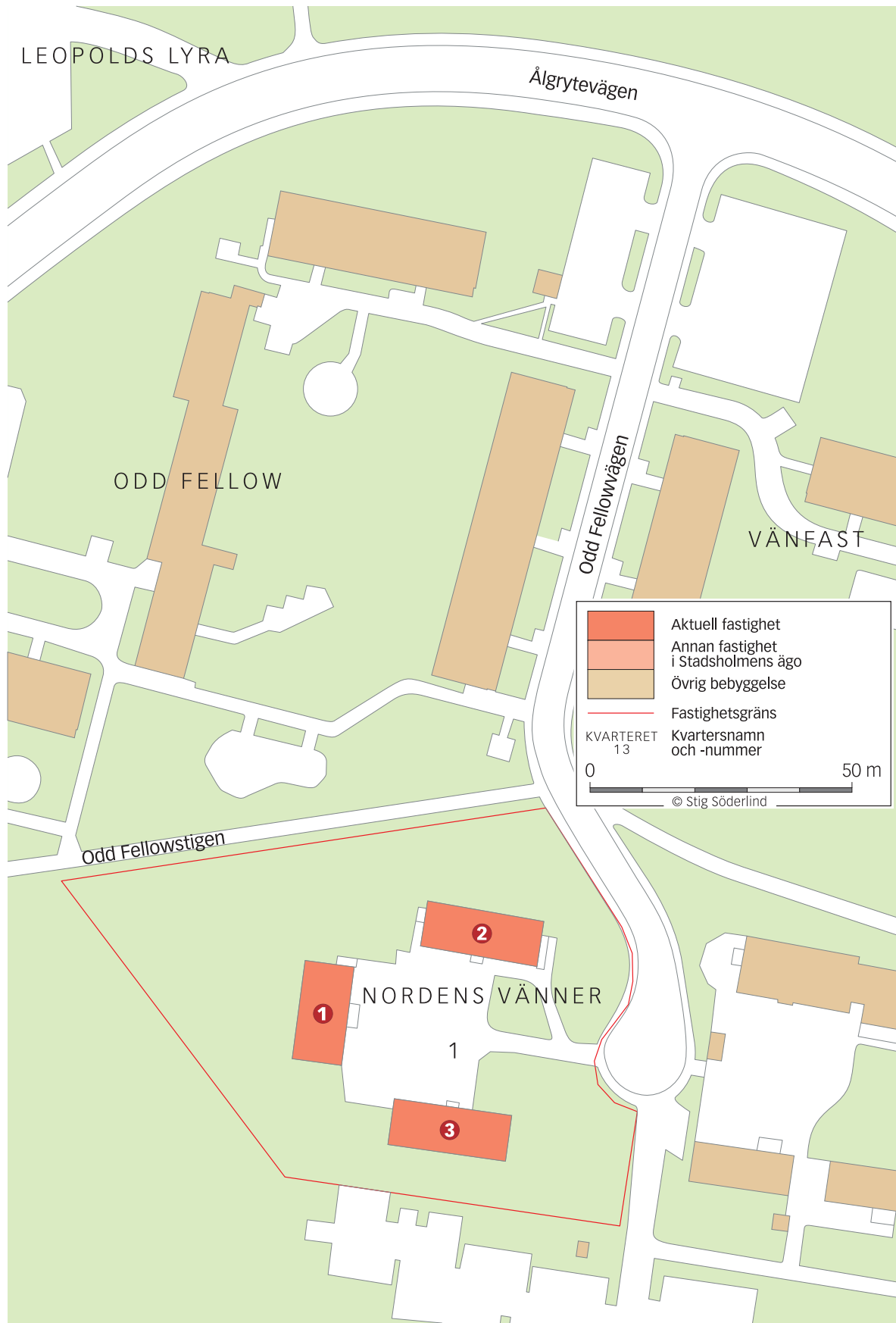
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 HUVUDBYGGNAD
- 2 NORRA FLYGELN
- 3 SÖDRA FLYGELN

JAKOBSBERGS GÅRD MED HUVUDBYGGNADEN OCH DE TVÅ FLYGLARNA. HUVUDBYGGNADENS UTSEENDE ÄR I STORT SETT FRÅN 1700-TALET, ÄVEN OM MÅNGA DELAR ÄR UTBYTTA, T.EX. VID UPPRUSTNINGEN OMKRING 1970. FOTO J. MALMBERG.

Jakobsbergs gård byggdes vid mitten av 1700-talet och användes som sommarbostad med ett mindre lantbruk fram till 1930-talet. Då styckades marken av för den nya stadsdelen Bredäng och i samband med det revs flera av gårdens ekonomibyggnader.

Huvudbyggnadens yttre är till viss del bevarat från uppförandetiden, bland annat är en del av fönsterluckorna sannolikt från 1700-talet. Invändigt har huset flera äldre byggnadsdetaljer, som en öppen spis i sandsten och flera kakelugnar. Det finns också dörrar och andra snickerier från äldre tider, tillsammans med nyttillverkade detaljer från omkring 1970, utförda enligt äldre förlagor. De båda flyglarna med sina karakteristiska pelarportiker i empirestil byggdes troligtvis på 1820-talet och är framför allt invändigt förändrade efter mitten av 1900-talet.

Jakobsbergs gård är ett representativt exempel på en liten herrgårdsmiljö från 1700- och 1800-talet. Som

sommarnöje för välbeställda borgare från Stockholm har den ett både person- och socialhistoriskt intresse. En del av miljön går fortfarande att uppleva, trots senare tiders exploatering, och är en viktig del av stadsdelens historia.

Fastigheten Nordens vännar 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Området omkring Jakobsbergs gård var fram till mitten av 1900-talet glest befolkad landsbygd. På

NORRA FLYGELN MED SIN KARAKTERISTISKA INDRAGNA PORTIK OCH SINA SMÅSPRÖJSADE SKJUTFÖNSTER EFTER MODELL FRÅN 1820-TALET. FOTO J. MALMBERG.

1960-talet byggdes Bredäng ut med bostäder och ett centrum som en del av generalplanen för Sättras egendom. Landskapet är kuperat och de ursprungliga höjdskillnaderna och delar av vegetationen behölls vid exploateringen. Gårdens närområde utgörs av rester av en trädgårdsanläggning i engelsk stil från början av 1800-talet med bland annat en ekallé, äldre fruktträd och buskar. Vid Mälarstranden finns två byggnader som antas vara gårdens grindstuga och sjöbod/tvättstuga.

Nordväst om Jakobsbergs gård, längs med Mälarens strand, ligger ett naturområde med bland annat före detta sommarbostaden Lyran från 1800-talet, och i söder och öster ligger 1960-talets bostadsbebyggelse och centrumanläggning med kyrka, skolor, daghem och butiker. Lyran med sitt karakteristiska torn med höj- och sänkbart tak uppfördes 1867 av byråchefen i Järnvägsstyrelsen Carl Limnell och hans hustru Fredrika. Paret Limnell hade ett stort intresse för litteratur och sociala frågor och under deras tid blev Lyran en mötesplats för många av dåtidens kulturpersonligheter.

HISTORIK

Från torp till herrgård

Jakobsbergs gård har anor från slutet av 1600-talet och var då ett torp som kallades Ålgryte och lydde under Sättra säteri. Omkring 1750 började handelsmannen och företagaren Jacob Graver arrendera torpet som byggdes om till en mindre herrgårdsanläggning. Den förmögne Graver behöll troligtvis inte mycket av det ursprungliga torpet, utan uppförde i stort sett en ny byggnad. Gården fick nu också ett nytt namn, Jakobsberg, efter den nye ägaren.

Graver var bosatt på Kungsholmen, i närheten av det nuvarande Landstingshuset, och drev bland annat järnhandel och under en period även Sveriges största garveri. Jakobsberg blev en ofta använd tillflyktsort för umgänge med familj och vänner. På gården drevs också lantbruk och det fanns under 1700- och 1800-talet ett stort antal kringbyggnader, bland annat ladugård, iskällare, lusthus, vedhus och smedja. Jacob Gravers nära vän grosshandlaren Niclas Hasselgren och hans hustru Elisabeth tog över arrendet av Jakobsberg i början av 1760-talet när

HUVUDBYGGNADENS KÖK MED MURAD SPIS OCH EN SÅ KALLAD STEKVÄNDARE I SMIDESJÄRN. STEKVÄNDAREN VAR TROLIGTVIS URSPRUNGLIGEN PLACERAD OVANFÖR ELDHÄRDEN OCH HAR BLIVIT FLYTTAD. FOTO J. MALMBERG.

Graver flyttade till Östergötland. Hasselgren fick efter några år evig besittningsrätt till gården mot en årlig avgift till ägarna av Sättra.

Ombyggnader på 1820-talet

Efter några olika ägare köpte amiralen Carl Fredric Coyet gården 1822. Det var troligtvis Coyet som lät bygga om flyglarna med pelarportiker i empirestil någon gång på 1820-talet. I samband med detta lät han också montera så kallade sash windows (skjutfönster) i flyglarna. Denna typ av fönster var typiska för byggnader i Storbritannien, men ovanliga i Sverige. Under Coyets tid anlades också en engelsk park där delar fortfarande finns kvar.

Jakobsberg under 1900-talet

År 1912 donerade den siste enskilde ägaren till Jakobsbergs gård, handlaren Knut Boström, egendomen till Ersta diakonianstalt, Pauvres Honteux och Stockholms sjukhem. Jakobsberg fortsatte sedan att fungera som sommarställe långt in på 1900-talet.

På 1950-talet började Stockholms stad planera för

att exploatera och bebygga området omkring Jakobsberg, men det skulle dröja till 1961 innan staden lyckades förvärva marken och planlägga de nya stadsdelarna Sättra och Bredäng.

Upprustning och renovering

I planerna för exploateringen ingick att behålla själva gårdsmiljöerna och viss intilliggande mark för rekreationsändamål. Eftersom arbetet drog ut på tiden stod gården tom under några år med förfall och skadegörelse som följd. År 1968 beslutades det att gården skulle renoveras och delvis byggas om. Stockholms fastighetskontor tog över förvaltningen och den nybildade Föreningen Jakobsbergs gård, som skulle ansvara för verksamheten på gården, var en viktig part i upprustningen.

Arbetet var mödosamt och åtgärderna delvis omfattande, bland annat revs verandan på huvudbyggnadens västsida, den södra flygeln tömdes helt och samtliga fönster på alla byggnader byttes ut mot nya. Stora delar av den äldre karaktären behölls dock, och till invigningen av den upprustade gården 1973 depo-

SALEN I HUVUDBYGGNADEN HAR EN SANDSTENSSPIS AV ROKOKOTYP OCH MÅLADE VÄVTAPETER FRÅN MITTEN AV 1700-TALET. TAPETERNA KOMMER FRÅN ETT HUS PÅ HORNSGATAN OCH SATTES UPP HÄR I BÖRJAN AV 1970-TALET. FOTO J. MALMBERG.

nerade Stadsmuseet ett antal målade vävtapeter från mitten av 1700-talet. Tapeterna har bibliska motiv och kommer från ett rivet hus vid Hornsgatan 20. Fastigheten övertogs av AB Stadsholmen 2004.

BYGGNADSBESKRIVNING

Fastigheten består av en huvudbyggnad (hus nr 1 på kartan) och två flygelbyggnader (hus nr 2–3 på kartan) som ligger runt en grusad gårdsplan.

Huvudbyggnaden

Exteriör

Huvudbyggnaden på Jakobsbergs gård är ett timrat tvåvåningshus med 1700-talskaraktär. Fasaderna är klädda med gulmålad stående locklistpanel och gråmålade knutlådor. Taket är täckt med enkupigt lertegel och på östra sidan finns en takkupa ovanför entrén. Huvudentrén är centralt placerad på östra långsidan och har ett ovanligt svängt skärmtak med en träkonstruktion som troligen är från slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Entréporten

är en grönmålad pardörr av trefyllningstyp med plattgångjärn och ljusgrå pilasteromfattningar i trä. Dörrparet är en kopia av originaldörrarna, medan beslagen är original från mitten av 1700-talet. Byggnadens fönster är tillverkade vid 1970-talets renovering, men följer troligtvis spröjsindelningen hos originalfönstren och har enkelt profilerade foder i trä. Bottenvåningens fönster är något högre och har grönmålade fönsterluckor, till viss del original från slutet av 1700-talet och till viss del nytillverkade vid renoveringen omkring 1970.

Interiör

Huvudbyggnaden har i stort sett behållit rumsdistributionen från byggnadstiden på 1750-talet medan inredningsdetaljerna kommer från olika perioder. En del av snickerierna, som dörrar, foder och socklar, är troligtvis från 1700-talet men har under renoveringen omkring 1970 kompletterats med nytillverkade i liknande stil. Äldre dörrar har fyllningar med rundade insvängda hörn, medan de nytillverkade har

GRÖNGLASERAD KAKELUGN PÅ SVARVADE TRÄFÖTTER FRÅN 1600-TALET PÅ ÖVERVÅNINGEN I HUVUDBYGGNADEN. FOTO J. MALMBERG.

raka hörn. Gångjärn och lås är nytillverkade nästan överallt.

I bottenvåningen finns kök, sal och tre rum. Rummen har här gustavianska taklister med hålkäl i stuck. I köket finns den gamla murade spishärden kvar med kupa och en så kallad stekvändare i smidesjärn. I salen står en skulpterad sandstensspis av rokokotyp från mitten av 1700-talet, medan de flesta andra rum har kakelugnar. Salens vävtapeter från mitten av 1700-talet är en deposition från Stadsmuseet.

På övervåningen har samtliga rum, utom förstugan, ursprungliga brådtak med en snedställd bräda som taklist. Här finns en rund vit kakelugn från 1850-talet samt två ovanliga grönglaserade kakelugnar med svarvade träfötter från slutet av 1600-talet.

Flygelbyggnaderna

Exteriör

Norra (Nr 2) och södra (Nr 3) flygeln har i stort sett likadana exteriörer. De uppfördes troligen på 1820-talet i empirestil som var det rådande arkitekturidealet. Byggnaderna är timrade och klädda med gulmålad stående lockpanel och ljusgrå knutbrädor. Fasaderna mot gården har indragna mittpartier – portiker – med kvadratiska pelare och pilastrar av trä som bär upp en profilerad överliggare. I portikerna finns tre pardörrar med släta foder och triangelformade överstycken.

Flygelbyggnaderna har två typer av fönster. På gavlarna sitter kopplade småspröjsade fönster medan långsidorna har så kallade sash windows (skjutfönster).

BLÅVIT MARMORERAD KAKELUGN I NORRA FLYGELN. FOTO J. MALMBERG.

Samtliga fönster byttes ut omkring 1970, men nyttillverkades med originalen från 1820-talet som modell. Norra flygeln har en träramp och en entré på västra gaveln samt på östra gaveln en betongtrappa med en ingång till husets bostadsdel.

Interiör

Norra flygelns östra del har varit inredd till bostad sedan 1800-talet. Denna del av huset blev illa brandskadad 1967 och totalrenoverades efter det. Övriga huset har kvar vissa delar av sin ursprungliga inredning, bland annat två vita, runda empirekakelugnar från 1850-talet och en blåvit, marmorerad kakelugn

med fasade hörn. Här finns också ett par halvfranska pardörrar med tre fyllningar. Vid renoveringen omkring 1970 byggdes ett kök och ett kapprum i nord-västra hörnet av byggnaden och från detta rum tog man upp en ny entré på västra gaveln och en dörr mot salen.

Södra flygeln tömdes helt och hållet vid renoveringen. Inget av den äldre inredningen togs till vara och istället byggdes huset om till en öppen samlings-sal med vikkväggar som fungerar som avskiljare mellan utrymmena. Alla väggar är klädda med omålade stående furupanel, taken är täckta med skivor och vitmålade.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.